

سرور، میرزا رجب علی بیگ، داستان نویس اردو زبان در قرن سیزدهم / نوزدهم. تولدش را بین سالهای ۱۲۰۰ تا ۱۲۰۲ / ۱۷۸۵-۱۷۸۷ در لکنو (لکهنو) دانسته‌اند (به گیان چند، ص ۵۰۵؛ شاه جهان پوری، ص ۹۲؛ سکسینا، ص ۲۵۸). پدر وی میرزا صغر علی بیگ نام داشت. سرور آموزشهای ابتدایی را در زادگاهش گذراند. او فارسی و عربی را فراگرفت. در خوشنویسی و موسیقی تبحر یافت و فن شعر را از آغانوازش حسین خان، متخصص به نوازش (شاگرد سید محمد میرسوز\*)، آموخت (سکسینا، همانجا؛ قادری، ص ۱۶۹؛ تنها، ج ۱، ص ۲۴۶).

سرور در ۱۲۴۰ / ۱۸۲۴ به دستور نواب غازی الدین حیدر شاه (حک: ۱۲۲۹-۱۲۴۳ / ۱۸۱۴-۱۸۲۸) حاکم لکنو، به اتهام قتل، از آنجا به کانپور تبعید شد. در کانپور، به پیشنهاد حکیم سید اسدعلی در ۱۲۴۰ / ۱۸۲۴ فسانه عجائب را نوشت. با جلوس نصیرالدین حیدر (حک: ۱۲۴۳-۱۲۵۳ / ۱۸۲۷-۱۸۳۷)، سرور به لکنو برگشت و پس از جلوس واجدعلی شاه (حک: ۱۲۶۳-۱۲۷۲ / ۱۸۴۷-۱۸۵۶)، به دربار وی پیوست و به دستور وی در همان سال (۱۲۶۳) کتاب سرور سلطانی را نوشت (کاشمیری، ص ۵۳۲؛ جالبی، ج ۳، ص ۶۰۹؛ وقار عظیم، ص ۹۹).

پس از ضعف سلطنت نواب آوده و بروز هرج و مرج در ۱۲۷۴ / ۱۸۵۸، سرور به دربار بنارس و به حاکم آنجا، ایشری پرشاد نرائن سینگ\*، پیوست و تا پایان عمر در این شهر زندگی کرد. درگذشت وی را با اختلاف در ۱۲۸۴ تا ۱۲۸۶ / ۱۸۶۷-۱۸۶۹ دانسته‌اند (به قادری، ص ۱۷۰-۱۷۱؛ سکسینا، ص ۲۵۹؛ وقار عظیم، همانجا؛ سری رام، ج ۴، ص ۱۷۵).

سرور با تألیف فسانه عجائب (لکهنو ۱۲۵۹) به شهرت رسید. این اثر به پیروی از افسانه‌های قدیم، سرشار از عناصر فرازمینی مانند طلسم و سحر و جادو است (بخاری، ص ۱۷۳، ۱۸۰). او در این اثر از گلشن نوبهار (تألیف ۱۲۲۰ / ۱۸۰۵) حکیم شجاع محمد عشق مهجور و داستان سحرالبیان (تألیف ۱۲۳۰ / ۱۸۱۵) غلام علی عشرت الهام گرفته (صادق، ص ۲۰۲؛ آغاسهیل، ص ۱۲۴) و آن را در رقابت با باغ و بهار (دهلی ۱۲۲۹ / ۱۸۱۴) میر آمن دهلوی\* که به زبان عامیانه دهلی بود، نوشته است. او در فسانه عجائب، زبان مغلط فارسی متداول در آن دوره در لکنو را به کار گرفته و علاوه بر اصطلاحات روزمره و امثال، آرایه‌های ادبی مانند تشبیه، استعاره و تضمین نیز به کار برده است (کاشمیری، ص ۵۳۵-۵۳۷؛ حسینی،

شاعران انگلیسی رمانتیسیم، طبیعت‌گرا بود ولی بعد رویکرد اجتماعی، اخلاقی و ملی نیز در سروده‌هایش ظاهر شد. شعرش عاطفی، شفاف، تأثیرگذار و موزون است و زبانی ساده دارد (انجم، ص ۱۴۰-۱۴۲؛ رخشنده جلیل<sup>۱</sup>، ص ۶۲۷؛ سنجیده‌خاتون، نصف ۱، ص ۸۲). احوال شخصی، علمی و ادبی سرور در زندگینامه خودنوشتش، خواب باقی بین (رؤیایا باقی‌اند؛ ۱۹۹۱) ذکر شده، که او در سال ۱۳۷۹ ش / ۲۰۰۰ ویرایش جدید آن را چاپ کرده است (به سلطان احمد، ص ۷۲-۷۳).

سرور به منظور پژوهشهای علمی و فرهنگی به اتحاد جماهیر شوروی، کانادا، آلمان و ایتالیا سفر کرد (همان، ص ۷۰). او چند جایزه ادبی و علمی گرفت، از جمله جایزه‌ای از فرهنگستان اردو اوتارپرادش<sup>۲</sup> در ۱۳۳۳ ش / ۱۹۵۴؛ نشان طلائی برای اقبال‌شناسی از رئیس‌جمهور وقت پاکستان در ۱۳۵۷ ش / ۱۹۷۸؛ جایزه ادبی پدم بوشن (پدم بهوشن)<sup>۳</sup> از طرف حکومت هند در ۱۳۷۱ ش / ۱۹۹۲ (همان، ص ۶۸-۷۲).

منابع: آل احمد سرور (دانشور، نقاد اور شاعر)، ترتیب و تزیین شامد ماهلی، دهلی نو: غالب انسٹی‌تیوٹ، ۱۹۹۷؛ سید اعجاز حسین، مختصر تاریخ ادب اردو، لکهنو ۱۹۶۵؛ انجم آراتنجم، پروفیسر آل احمد سرور کی شاعری، در ارمغان سرور، مرتبه اصغر عباس، دهلی نو: انجم ترقی اردو (هند)، ۲۰۰۱؛ عبادت بریلوی، اردو تنقید کا ارتقاء، علیگر ۲۰۱۰؛ احمد جانی، «سرور صاحب»، در آل احمد سرور: شخصیت اور فن، چاپ امتیاز احمد، علیگر: ایجوکیشنل بک هاوس، ۱۹۹۷؛ شارب ردولوی، «ترقی پسند تحریک اور اردو تنقید»، در ترقی پسند ادب پنجاس ساله سفر، ترتیب قمر رئیس و سید عاشور کاظمی، دهلی: ایجوکیشنل پبلشنگ هاوس، ۱۹۸۹؛ آل احمد سرور، «آل احمد سرور: ایک انٹرویو»، گفتگوکننده [خلیل الرحمان اعظمی، در آل احمد سرور: شخصیت اور فن، همان، ۱۹۹۷؛ همو، اردو تحریک، علیگر ۱۹۹۹؛ همو، خواب باقی ہیں: آپ بیتی، لاهور ۱۹۹۴؛ همو، عرفان اقبال، مرتبه زہرا معین، لاهور ۱۹۷۷؛ سلطان احمد، «توقیت سرور»، در ارمغان سرور، همان؛ سنجیده‌خاتون، بیسویں صدی، نصف ۱، دهلی نو ۲۰۰۸؛ شمس الدین صدیقی، «تحقیق و تنقید»، در تاریخ ادبیات مسلمانان پاکستان و هند، ج ۱۰، لاهور: پنجاب یونیورسٹی، ۱۹۷۲؛ مرت پجین، آل احمد سرور (بحیثیت نقاد)، لاهور ۲۰۰۲؛ سید وقار عظیم، «سرور صاحب»، نقوش [ویژہ نامہ شخصیتها]، ش ۱ (۱۹۵۴).

Rakhshanda Jalil, "When comes such another? in memoriam Al-e Ahmad Suroor (1911-2002)", *The Annual of Urdu studies*, vol.18 (2003).

/ علی کاوسی نژاد /

1. Rakhshanda Jalil

2. The Uttar Pradesh Urdu Akademi

3. Padam Bhushan

4. Lakhnau

5. Saksena

6. Ishri Pershad Narain Singh

7. Sadiq

and later of Riyāḥ and Qurra, all members of the Hilāl group, in this region, and this later exploded into the great Hilālian invasion of 443/1051, in the aftermath of which we have the report of al-Bakrī (d. 476/1083), "It is a large city by the sea and enclosed by a wall of bricks. It has a mosque, a bath and bazaars. It has three gates: Kiblī [i.e. southeast], Djawfī [i.e. landwards], and a small one facing the sea [i.e. north]. This city has no suburbs around it, but possesses date-palms, gardens, sweet-water springs and many cisterns. Its animals are goats and their meat is juicy and tender, the like of which is not found in Egypt." The new elements are a mosque, the bath, and bazaars. Al-Bakrī's report was the basis of the modern excavations in this area. He hints at the existence of Arab, Berber, Persian and Coptic merchants, whose commercial practices he criticises.

In the later Fāṭimid period, Surt began to be abandoned, being probably no longer a junction of east-west and north-south trade routes. The decline of Surt and Adjdābiya is attested by al-Idrīsī (d. 561/1166), who seems to have visited the Syrtic region. In the next century, 'Alī b. Sa'īd al-Maghribī (d. 685/1286) talks of Surt's forts having survived. In the 19th century, the Ottoman writer Aḥmad al-Nā'ib al-Anṣārī also mentions Surt, but mainly on the basis of al-Bakrī's report.

The city withered away between the 6th/12th and the early 19th centuries. It is at this time that western exploration and modern archaeology revived knowledge of it. The Beachey brothers visited it in 1821; Heinrich Barth in 1846 (whose ideas were restated by Karl Müller); G.A. Freudenthal in 1881; Luigi Cerrata in 1931; and Richard Goodchild in 1950. Later explorations by 'Abd al-Ḥamīd Abu 'l-Sa'ūd in 1963-4, Muḥammad Muṣṭafā in 1965-6, H. Blake, A. Hutt, and D. Whitehouse in 1971, and by Géza Fehérvári, Abu 'l-Sa'ūd and Geoffrey and Joan King, as well as Mas'ūd Shaghīlūf and E. Chin, in 1978, have covered four seasons of excavations revealing walls that encompassed the city during the time of Ibn Ḥawqal within 184,003 m<sup>2</sup>, the mosque, the forts, the cisterns, and the roads and gates. No trace of the harbour remains, but as evidence of trade, 20 Fāṭimid lustre fragments and a coin of the time of the caliph, al-Mu'izz have been discovered.

**Bibliography:** 1. Sources. Ya'qūbī, *Buldān*, 344-6; Ibn Khurradādhbih, vi, 85, 86, 224; Muḥaddasī, iii, 245; Ibn Ḥawqal, ii, 67-8, tr. Kramers-Wiet, 63-4; Bakrī, *al-Mughrib fī dhikr bilād Ifrikiya* (= part of his *al-Masālik wa 'l-mamālik*) ed. de Slane, Algiers 1857; 'Alī b. Sa'īd al-Maghribī, *al-Mughrib fī ḥulā 'l-Maghrib*, quoted in Abu 'l-Fidā', 149; Makrīzī, *Itihāz al-hunafā'*, ed. Dj. al-Shayyāl, Cairo 1967, 59-96; Ibn 'Idhārī, i, 230, 243-5; 251-2 Aḥmad al-Nā'ib al-Anṣārī, *al-Manhal al-adhb fī ta'rīkh Ṭarābulus al-gharb*, Tripoli n.d. 119-20.

Studies. R.G. Goodchild, *Medina Sultan (Charax-Isina-Surt), a preliminary note, in Libya Antiqua*, i (1965), 132-42; 'Abd al-Ḥamīd Abu 'l-Sa'ūd, *Early mosque at Madinet Sultan*, in *ibid.*, iii-iv (1966-7), 155-60; H. Blake, A. Hutt and D. Whitehouse, *Adjdābiya in the earliest Fāṭimid Architecture*, in *ibid.*, viii (1971) 105-20; A. Hamdani, *Some aspects of the history of Libya during the Fāṭimid period*, in *Libya in history*, Beirut 1970, 321-48, and *Surt: the city and its history*, in *The Maghreb Review*, vi/1-2 (1991), 2-17.

(A. HAMDANI)

**SURŪR**, MĪRZĀ RAḌJĀB 'ALĪ BĒG (ca. 1787-1867) early writer of Urdu fiction, born in Lucknow, for which city he retained great affection all his life.

He was well educated, noted for his command of Arabic and Persian, as well as Urdu, and excelled in calligraphy. He was also an expert musician. He was trained in poetry by a pupil of Sūz [q.v.], Nawāzish. He was a friend of the poet Ghālīb [q.v.], who regarded him as the leading Urdu prose writer of his age. Apparently, Surūr fell foul of the Nawwāb of Lucknow Ghāzī al-Dīn Ḥaydar Shāh, and had to leave for Cawnpore and Benares, where he wrote his masterpiece, the romantic novel *Fasāna-yi 'adjā'ib*. For further information about this work, see *kiṣṣa*, 5. In Urdu, at vol. V, 202. The title of the work is apt, meaning "Story of wonders", as it contains "plenty of necromancy and witchcraft, spiced with adventures in charmed forests and duels with demons and wizards" (Saksena). It is an archetypal *dāstān* or fairy-story in the tradition of the old *mathnawīs* [q.v.]. Two features must, however, be stressed. Firstly, the prose style tends to be ornate with much rhyme. But Muḥammad Sadiq does concede that "whenever the story interest predominates ... he comes quite close to the spoken language of the day, and is racy and idiomatic". Secondly, considerable light is shed on contemporary Lucknow life, seen in the long introduction. Surūr played an important role in the rise of the Urdu novel. He was imitated and, at times, satirised. Future developments were to come from European—chiefly English—influences. Although written in 1824, *Fasāna-yi 'adjā'ib* was not published until nearly twenty years later. In the meantime, Surūr, had returned to Lucknow, and had been appointed a court poet to Wāḍjid 'Alī Shāh, Nawwāb of Awadh or Oudh who was, however, exiled by the British to Calcutta in 1856. Surūr was left destitute, but later enjoyed the patronage of the Māhārāḍjas successively of Benares, Alwar and Patiala. He died in Benares.

The position of Surūr in Urdu literary history is that his fame is in one form only, the novel; indeed, almost entirely in one work. Yet, he excelled in several fields, and this was recognised by his contemporaries. Unfortunately, little of his vast output is readily available in print. This is attested by Saksena, writing in 1927. Among works mentioned are a review of Ghālīb in rhymed prose, and an adaptation of the *Arabian Nights*, *Shabistān-i Surūr*. There is also a congratulatory ode on the marriage of Prince Edward, later King Edward VII. Very little of his works, apart from his prose, has survived, and of that, his works on calligraphy and music have been forgotten. As for his poetry, although it must have been of a high order, no *diwān* is to be found. Some poems are available in his prose works and in various anthologies. According to Saksena, though he was a member of the Lucknow school, he followed an independent path, scorning artificiality and bombast. On the whole, Saksena's account of Surūr is one of the best parts of his *History of Urdu literature*, though at times verbose and inconclusive. It does show him as a controversial figure who merits further study.

**Bibliography:** Surūr's letters describing his travels in northern India were published, and are praised by Saksena. For further information, reference should be made to *kiṣṣa*, 5, and also to Muḥammad Sadiq, *A History of Urdu literature*, Oxford 1964, and Ram Babu Saksena, *History of Urdu literature*, Allahabad 1927. (J.A. HAYWOOD)

**SURŪR, NADJĪB** [see NADJĪB MUḤAMMAD SURŪR]. **SURŪRĪ** (SŪRŪRĪ), the pen-name (*makhlas*) used by several Ottoman poets, of whom the following two are the most remarkable:

1. MUṢLIḤ AL-DĪN MUṢṬAFĀ, a distinguished

202  
530 25 40  
015  
530 52 28  
S. M. N. T. H. ...  
182566  
+ FED